

De Charlottenburg (Berlín) a Tossa

Els Merländer i el *dancing* Buen Retiro, la petjada alemanya en l'inici del turisme a la Costa Brava

Text > ROSA MARIA GIL TORT, historiadora
ELOI FERRER GIL, enginyer

En el llibre d'actes de l'Ajuntament de Tossa, a l'apunt del dia 18 d'abril de 1940 hi trobem anotat que, a través de l'ambaixada dels EUA, el senyor Kurt Merländer, «propietario de la finca o propiedad conocida con el nombre del "Buen Retiro", se interesa por el estado actual de dicha propiedad, así como si se ha hecho alguna nueva inscripción desde que dicho señor salió de España en 1936». Aquestes escasses ratlles no poden ser més suggeridores d'un episodi conegut tangencialment en el context de la presència de promotors

alemanys en els primers establiments d'una Costa Brava que tot just s'estrenava en la vocació turística.

Si bé es coneixia qui havia creat el Buen Retiro, ben poc se sabia de quines vides i quines històries s'amagaven darrere el nom de Kurt Merländer. La historiografia és una feina coral, i avui la recerca sobre aquest personatge ens retorna una trajectòria vital, de fugida i exili, que esdevé una crònica tristament freqüent del convuls segle xx.

Segons algunes fonts, Kurt Merländer era un editor de Berlín. Gràcies a les recerques recents de la doctora en ciències polítiques Ingrid Schupetta, directora fins a l'any 2017 del Centre de Documentació sobre el Nacionalsocialisme de la ciutat de Krefeld ubicat a la Villa Merländer de la mateixa ciutat, avui és possible documentar molt millor aquesta trajectòria. Un article publicat per Schupetta amb el títol «About a Kurt: Vorläufige Forschungsergebnisse über Dr. Kurt Merländer und seine Familie» ('Resultats preliminars sobre la recerca sobre el Dr. Kurt Merländer i la seva família') a *Die Heimat Krefelder Jahrbuch* el 2018 posa llum sobre històries atzaroses, injustes i molt poc conegudes del nostre passat recent.

Kurt Merländer va néixer a Berlín, el 15 d'abril de 1898. Era l'únic fill de Karl Samuel Merländer i Rosa Merländer, nascuda Moskovitz. Els Merländer eren una prestigiosa família jueva dedicada al comerç tèxtil des de feia generacions. Justament l'oncle d'en Kurt, el comerciant Richard Merländer, va

edificar la magnífica Villa Merländer el 1925 a Krefeld, una bonica ciutat de tradició sedera del Rin del Nord-Westfàlia. La resta de la família vivien a Berlín i va ser en aquella ciutat on Kurt va gaudir d'una infantesa privilegiada de classe mitjana. Es va doctorar en dret a la Universitat de Breslau el 1922.

De seguida va començar a treballar a l'empresa metal·lúrgica de Norbert Levy i a partir del 1924 s'introduí en el negoci empresarial editorial, en el qual va desenvolupar una carrera professional que li va reportar un nivell de vida pròsper. Exercia d'editor, però també aportava els seus interessos en relació amb l'art, la literatura i la cultura alemanya en els pròlegs i comentaris dels llibres que editava. Precisament en aquest context, el 1930 va publicar la seva pròpia traducció del clàssic *Ivanhoe*, de Walter Scott. L'editor s'havia aplicat en l'estudi d'idiomes com l'anglès, el francès, l'italià i l'espanyol, que sens dubte li van ser molt útils en les vides successives que va protagonitzar.

El 1923 s'havia casat amb Henriette Susanne, *Suzette* o *Susi*. L'any 1925 va néixer el seu únic fill, en René. Va ser en aquella època de prosperitat que la família es va instal·lar en el número 68 de Mommsenstrasse, al barri de Charlottenburg, a l'actual Berlín occidental.

La seva darrera feina a Berlín va ser a l'editorial A. Seydel & Cie., al número 61 d'Obentrautstrasse, a Kreuzberg. Era una companyia editora en què Merländer figurava com a soci.

>> Kurt Merländer, amb trenta-nou anys, quan va emigrar als EUA. (Foto: DIE HEIMAT KREFELDER JAHRBUCH)

>> La Villa Merländer a Krefeld, seu actual del Centre de Documentació sobre el Nacionalsocialisme de la ciutat de Krefeld.
(Foto: ©1971MARKUS@WIKIPEDIA.DE)

El 1933, l'auge del nacionalsocialisme va complicar la vida a l'editorial, que va acabar tancant. Kurt Merländer va perdre la feina, i la família va entrar en un procés de precarització que els va portar a canviar de domicili i d'escola al fill. Mentre s'estrenyia el setge a la comunitat jueva, el matrimoni Merländer va decidir deixar Alemanya, aprofitant que encara podien transferir el capital a l'estranger.

Un lloc bonic per guanyar-se la vida

No sabem del cert què va moure els Merländer a recórrer en tren els més de 1.800 quilòmetres que separen la capital d'Alemanya de la Costa Brava. Hi va haver molts d'artistes i intel·lectuals alemanys que van arribar a Tossa com a refugiats polítics a partir del 1933, fugint del règim nacionalsocialista. És ben coneguda la tria de Tossa com a refugi per part dels arquitectes Fritz Marcus i Gerhard Planck, el pintor Oskar Zügel o l'escriptor i també pintor Fred Uhlman, entre molts d'altres.

L'exemple més repetit d'alemanys instal·lats i amb negoci turístic a Tossa

és el de Ludwig Steyer, la seva esposa Eva i els seus tres fills Eva Maria, Renate i Florian, la presència dels quals està documentada a Tossa des del 1932. Steyer va reconvertir una antiga fàbrica de suro situada vora la platja en la Pensió Steyer, lloc de trobada i sojorn de bona part dels seus compatriotes. Posteriorment, l'edifici va ser confiscat, i va reobrir l'estiu de 1944 com a Hotel Àncora, aleshores ja propietat del senyor Puig Pujol, tal com recull l'acta de l'Ajuntament del 6 de juliol de 1944.

És també coneguda la iniciativa del mateix Steyer de noliejar un petit autobús que enllaçava directament Berlín amb Tossa, una dada que es confirma a l'anunci aparegut al diari *Westfälische neueste Nachrichten mit bielefelder General-Anzeiger und Handelsblatt* de Bielefeld, ciutat del nord d'Alemanya,

el 10 de febrer de 1934. Traduït de l'alemany, diu: «Sol·liciti un prospecte de l'Hotel Speyer a Tossa de Mar (Espanya). El clima s'adequa a les seves necessitats. El menjar és bo i barat. El propietari de l'hotel fa recollir els seus hostes a Alemanya en el seu propi cotxe d'empresa i el viatge és notablement més barat que en tren. La ruta passa per les zones més boniques del sud de França. També es proveeix de bon menjar durant el viatge».

És cert que Tossa, les seves platges, el clima agradable, l'ambient bohemí d'artistes i intel·lectuals, la vida a bon preu i el caràcter genuí del poble i l'entorn atreïen intensament els representants de la burgesia alemanya, i el lloc devia ser un referent habitual en les converses i els actes socials. Al mateix temps, representava una alternativa segura i a bon preu en temps de

Les platges, el clima, l'ambient bohemí d'artistes i intel·lectuals i la vida a bon preu atreïen la burgesia alemanya

persecucions i incertesa com els que es perfilaven. Després d'haver valorat diversos escenaris, la parella es va decidir per aquell llogarret mediterrani.

Tossa va ser el lloc triat per Kurt i Suzette Merländer per començar una nova vida, i van adquirir un terreny a la carretera de Llagostera per ubicar-hi un innovador negoci de lleure: una mena de club d'esbarjo que combinava dues pistes de tennis, taules de ping-

pong i un quiosc de begudes amb una pista de ball, i que van batejar amb el prometedori i simbòlic nom del Buen Retiro. Per fer-ne el projecte tenien a prop el seu amic Fritz Marcus, reconegut arquitecte avantguardista que també s'havia instal·lat a Tossa, regentava un bar i projectava edificis com l'Hotel Johnstone, dels anglesos Nancy i Archibald, tal com recull a les seves cròniques el crític d'art i principal di-

vulgador de Tossa aquells anys, Rafael Benet. La ubicació del Buen Retiro al costat de la riera de Tossa, envoltat d'arbredes, de seguida el va convertir en el lloc de trobada preferit dels estrangers residents a Tossa, al costat d'altres negocis menats pels nousvinguts. També va ser freqüentat per la incipient colònia barcelonina que gaudia del seu estiu privilegiat.

Tant Kurt com Suzette eren afeccionats a l'art, i amb l'ajut del seu compatriota Marcus van bastir un establiment entre club d'esports i *biergarten*, on van tenir cura de tots els detalls. La seva sensibilitat també els portà a coincidir amb el pintor i ceramista Josep Aragay, al qual van encarregar un model de gerres d'estil bavarès per servir la cervesa de barril als clients. Ho trobem documentat a la carta que Kurt Merländer va escriure a Aragay el 22 de gener de 1936.

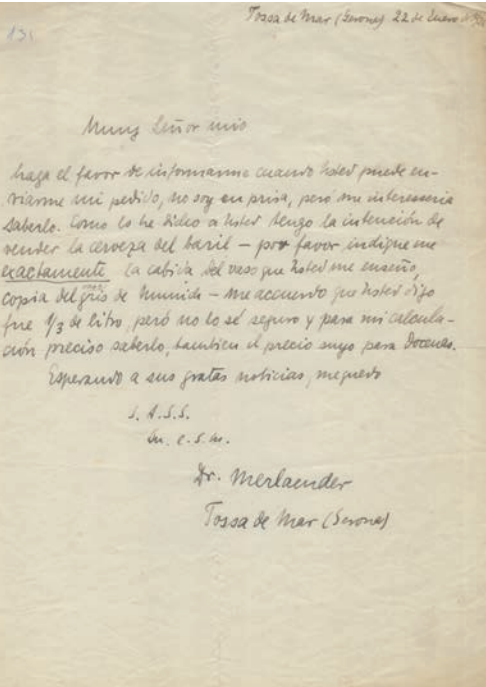
El somni es marceix ben aviat

Pel gener, per Sant Vicenç, Kurt Merländer s'il·lusionava amb la temporada d'estiu del 1936, que es preveia millor encara que les anteriors, però al juliol l'aixecament militar va projectar noves ombres sobre la comunitat refugiada. A Tossa, aquell estiu molts estrangers van refer les maletes per tornar al seu país. Als alemanys jueus, desgraciadament, els esperava un futur incert en terres encara més llunyanes. Gràcies a les recerques d'Ingrid Schupetta, es pot recórrer el periple dels Merländer, que, sortint de Tossa i passant per Nàpols, Londres i Southampton, acaba a Nova York el maig de 1937. Aquell any, Kurt hi arribà tot sol, i el 1939 ho va fer Suzette, la seva dona. Sembla que el matrimoni ja s'havia separat abans de partir. Emprungueren viatges diferents que van confluïr al final de les seves vides a Califòrnia, entre Los Angeles i San Francisco, on van trobar aixopluc en les comunitats intel·lectuals alemanyes que hi residien.

Un dels seus benefactors va ser Felix Guggenheim, que el va ajudar a establir-se i a gestionar les reclamacions d'indemnització. Les recerques ens retornen els esforços de Merländer per aconseguir, com a jueu expatriat, una compensació pels danys morals i econòmics que els esdeveniments a Alemanya li havien infligit. Per la prohibició, com a jueu, d'exercir l'advocacia des de 1933, pel tancament de l'em-

>> Casa familiar dels Merländer al número 68 de Mommsenstrasse, a Charlottenburg, Berlín.
(Foto: ELOI FERRER)

>> Carta de Kurt Merländer a Josep Aragay, el 22 de gener de 1936, sobre l'encàrrec de les gerres de cervesa. (Foto: MUSEU MUNICIPAL JOSEP ARAGAY DE BREDA)

presa on treballava, per la confiscació de l'herència de l'oncle, pel viatge en tren de Berlín a Barcelona i els successius desplaçaments fins que va arribar als EUA. De tot plegat, només se li reconegué el dret de ser compensat per la fugida d'Alemanya com a jueu. La sortida d'Espanya, documentada l'octubre de 1936, i la pèrdua dels seus béns no van ser considerades inherents a la seva condició de jueu.

El 1945, molts dels alemanys californians van tornar al seu país. Per a Merländer va representar l'ocasió d'adquirir biblioteques senceres per al negoci que aleshores tenia, una llibreria de vell ben dotada. També va ser quan va conèixer el trist destí de bona part de la seva família, de la que havia optat per quedar-se a Alemanya. Sis dels seus familiars més propers havien estat víctimes de l'Holocaust, com recorden bé les Stolpersteine o llambordes de memòria davant de Villa Merländer, a Krefeld.

Merländer va acabar els seus dies a la càlida Califòrnia, que tal vegada li recordava l'ambient i la serenitat de la Tossa enyorada. Allà es va consolidar com a llibreter de vell i va morir a Los Angeles el 31 de maig de 1980, amb vuitanta-dos anys. Suzette, que s'havia trobat amb Kurt els darrers anys, va sobreviure'l cinc anys i es va morir el 25 d'abril de 1985.

>> Portada i article del suplement Reisen und Wandern, del diari Deutsche Allgemeine Zeitung, en el qual el març de 1930 es parlava dels atractius de Tossa. (Foto: DEUTSCHE ALLGEMEINE ZEITUNG)

>> Targeta del Buen Retiro. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE TOSSA. FONTS JOSEP M. AINAUD.)

>> Llambordes de memòria davant la Villa Merländer, a Krefeld. (Foto: ©1971MARKUS@WIKIPEDIA.DE)

El Buen Retiro va tenir un breu epígon durant la postguerra, regentat per unes altres mans, i va acabar sent abandonat i envaït per la vegetació. Un nom i un destí que fan joc amb la desmemòria que acompanya el rastre d'aquells alemanys jueus i les seves vides, i de tot un món sobtadament desaparegut per sempre més.

Agraïm a David Moré, arxiver municipal de Tossa, i Xavier Castanyer, director del Museu Municipal Josep Aragay de Breda, la seva col·laboració en aquesta recerca.

El Buen Retiro

«Aquesta bella construcció blanca amb teulada àrab i amb encavallades vistes, és també un exemple d'estil colonial espanyol, més que d'estil català. Però totes aquestes construccions fetes per estrangers són d'un bon gust perfecte. Aquest *dancing* del Bon Retir és un encert superior. El propietari és el Dr. Kurt Merlaender, un antic editor de Berlín, que ha sabut espavilar-se en l'exili. La situació del nou lloc d'esbargiment és immillorable. Al peu mateix d'un bosc de grans sureres i roures —un bosc magnífic—, el Dr. Merlaender ha fet construir el tenis, el pavelló de la pastisseria i una pista. Tot és calculat per Marcus amb un gran sentit de l'harmonia general; tot agafa un aire realment senyor. Hom ha obtingut aquesta alta elegància servint-se d'elements constructius simplíssims. A l'hora del te, les taules ocupades per distingides dames del país i de fora (algunes de les quals llueixen gossos de raça), l'indret agafa un gran accent.

»Gairebé es pot dir, però, que són els jueus foragitats els que porten la direcció del canvi que s'opera en els costums de Tossa de Mar, vila d'estiu. Aquesta colònia jueva-alemanya és la mestressa del gust.»

BENET, Rafael. «Tossa, 1935». *La Veu de Catalunya* (21 juliol 1935), p. 7.

Per saber-ne més

L'ambient i les circumstàncies que acompanyaren la presència d'artistes, intel·lectuals i refugiats polítics estrangers a Tossa durant el primer terç del segle xx es pot recuperar en el catàleg de l'exposició *La tranquil·litat perduda: Berlín, Londres, París, Tossa, Girona*: Fundació Caixa de Girona, 2007.

La història de la família i de la Villa Merländer es pot consultar a: <https://villamerlaender.de/2019/06/25/memoo-villa-merlaender>.

L'article que s'esmenta és el d'Ingrid Schupetta «About a Kurt: Vorläufige Forschungsergebnisse über Dr. Kurt Merländer und seine Familie», *Die Heimat Krefelder Jahrbuch*, 2018.

>> El Buen Retiro després de la guerra. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE TOSSA)

